

تجلی سبک دوره صفویه در طراحی مانتوهای پاییزه دختران جوان

علم الهدی آرشی^۱، علی نظری^۲، فاطمه زارع هررفته^۳

چکیده

سبک دوره صفویه اوج هنر اسلامی - شیعه ایرانی است. بنابراین کمک بسزایی در طراحی مانتوهای اسلامی ایرانی می‌باشد. سبک دوره صفویه منبع غنی است از هنرهای تمدن اسلام و ایران که بهترین کاربرد را به هنرمند دوره معاصر می‌دهد، تا بهتر بتواند ایده بگیرد و طراحی‌های متناسب با فرهنگ این مرز و بوم انجام دهد. مانتو پوشش دختران و بانوان ایرانی است، بنابراین بیشترین کاربرد را در جامعه بانوان و دختران ما دارد. با ادغام دوره صفویه و طراحی مدل مانتوهای عصر حاضر می‌توان مدل‌های خوبی برای این پوشش طراحی کرد، تا دختران جوان بتوانند با ظاهری آراسته در جامعه حضور پیدا کنند.

مقدمه

طراح لباس همراه است و در اصل منشاء غربی دارد به مجموعه‌ی لباس و پوشاکی که طراح شاخصی برای فصل یا مناسبتی طراحی می‌کند، انواع و اقسامی را هم شامل می‌شود و برای معرفی و تبلیغ آن هم به شیوه‌های خاصی من جمله استفاده از نشریات ویژه بهره می‌گیرند، اطلاق می‌شود.

تشکیل حکومت صفوی

اسماعیل در ۸۶۶ ه.ش. در اردبیل دیده به جهان گشود. پدرش شیخ حیدر به همراه مریدان خود که به دلیل بر سر داشتن کلاه قرمز رنگ قزلباش (سرخ سر) خوانده می‌شدند برای جهاد با مسیحیان به نواحی قفقاز رفتند. اسماعیل تا ۹۰۵ ه.ق. با مراقبت‌های شمس‌الدین لاهیجی که از فضایی آن دیار بود فارسی، عربی، قرآن و مبانی و اصول شیعه امامیه را فرا گرفت. هم چنین در این مدت، زیر نظر هفت تن از بزرگان صوفی لاهیجان فنون رزم آموخت بدین ترتیب اسماعیل از یک سو تحت تأثیر فرهنگ صوفیانه خانقاه شیخ صفی بود و از سوی دیگر احتمالاً در گیلان با برخی آموزه‌های ایران باستان و تشیع امامی آشنا شده و مجموعه‌ی این آموزه‌ها او را برای بدل شدن به یک حاکم مقتدر، فرماندهی نظامی و پیشوای مذهبی آماده ساخته است. واضح است که اوضاع متزلزل و بی‌ثباتی که شاه عباس اول در آن رشد و نمو یافت بر اصلاحات او چه در زمینه‌ی حکومت‌داری و چه سنت هنر پروری اثرگذار بوده است او را که هنوز کودکی بیش نبود، به هرات فرستادند تا پاسی از سده‌ی دهم هجری این شهر بزرگ عهد تیموری مرکز ثقل فکری و فرهنگی ایران و محل سکونت نامورترین هنرمندان و هنر پروران ایران بود و حتی در عهد صفوی که کانون هنر به غرب ایران انتقال یافت هرات هم چنان شهرت خود را حفظ کرد. معماری، نقاشی و خوشنویسی عهد تیموری نقش بسزایی در شکل دهی به سلیقه و ذائقه‌ی عباس ایفا کرد. [۱]

پوشاک دوران صفویه جایگاه مهمی در تاریخ پوشاک ایران دارد و پوشاک جزئی کوچک از فرهنگ هر ملتی است. پیش از ورود به پوشاک دوران صفویه و لباس عصر بی‌مناسبت نیست که به اختصار درباره‌ی واژه‌هایی چون پوشش، لباس، پوشاک و مد که گاه با هم اشتباه و گاه نیز، با هم اختلاط پیدا می‌کند، توضیح مختصری را ارائه دهیم: پوشش (Cover) به معنای مستور کردن و پوشاندن بخش یا بخش‌هایی از بدن است که قدمتی به اندازه‌ی قدمت زندگی انسان بر روی کره‌ی زمین دارد. بدیهی است نخستین پوشش‌هایی که زنان و مردان استفاده می‌کردند از جنس الیاف سلولزی و شاخ و برگ درختان بوده است که در واقع تا حدودی به انسان گرمی می‌بخشیده، آدمی را از گزند حشرات تا اندازه‌ای محفوظ می‌داشته و در حکم ستر عورت برای پنهان کردن بخش‌هایی از تن و بدن و پرهیز از قبح و زشتی برهنگی به خصوص در برابر جنس مخالف بوده است.

لباس (Clothes) به مفهوم پوشاندن تن و بدن به طور کامل است و البته میزان پوشش به عرف، سنت و اعتقادات مردم هر جامعه بستگی دارد. پیراهن، دامن، کت و شلوار و جز آن لباس محسوب می‌شود.

پوشاک (Garments) به مفهوم پوشش دادن همه‌ی اندام (جز بخش‌های محدودی چون صورت، بخشی از دستان و ...) است که شامل برتن کردنی‌ها، پوشش سر، پوشش پا، و حتی کمربند، دستکش، شال گردن و زیورآلات هم می‌شود.

مد (Mode) در معنای ریاضی و آماری خود یعنی هر آن چه دارای فراوانی بیشتری باشد. اما مد در مفهوم لباس و پوشاک یعنی آن نوع لباس یا پوشاک یا آن نوع رنگی که در سال یا فصل معینی از سال بیش از انواع دیگر لباس یا پوشاک و یا رنگ‌ها، مورد تقاضا بوده و طرفدار دارد. اما مد در مفهوم Fashion که با نوآوری، ابتکار و خلاقیت

پوشاک زنان صفویه

کامل با محیط داشته باشد. مانتو باید به گونه ای طراحی شود که بدن احساس راحتی کند و باید به گونه ای باشد که مانع فعالیت‌های روزانه نشود. طراحی مانتو بر اساس فرم-رنگ و جنسیت پارچه نیز تهیه می شود.

پوششی که ما امروزه به عنوان مانتو از آن استفاده می کنیم با پیراهن‌هایی به نام مانتو که پوشیدن آنها اواخر قرن هفدهم و هجدهم میلادی در کشورهای اروپایی متداول و مرسوم بوده، از نظر شکل ظاهری بسیار متفاوت است. [نگارنده]

اگرچه ممکن است به نظر برسد که استفاده از چنین پوششی تنها در کشورهای اسلامی رایج است، اما این واژه در حقیقت نخستین بار به پیراهن‌های بلند و گشاد زنانه که در کشورهای اروپایی برای مجالس مهمانی طراحی و دوخته می شد، اطلاق شد.

اواخر قرن هجدهم میلادی مانتو به عنوان یک پوشش متداول برای مکان‌های رسمی شناخته شد که نخستین بار در دادگاه‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

دلایل متفاوتی در خصوص این که چرا به چنین لباس‌های بلند واژه مانتو اطلاق شده است، وجود دارد که موافقان و مخالفان زیادی دارد. Montua نام مکانی در کشور ایتالیاست که از مراکز مهم تولید نوعی پارچه ابریشمی گران قیمت محسوب می شود که در دوخت مانتوهای قدیمی از آن استفاده می شده است. بسیاری بر این باورند که شاید انتخاب این نام برای این نوع پوشش زنانه برگرفته از محل تولید پارچه ای باشد که نخستین بار برای دوخت مانتو از آن استفاده شده است؛ در حالی که گروهی دیگر بر این باورند مانتو واژه ای فرانسوی است که از واژه فرانسوی Manteau به معنی کت مشتق شده و جالب این که به همین دلیل در گذشته به خیاط‌های زنانه دوز، مانتودوز گفته می شده است. تنها نمونه‌های معدودی از لباس‌های زنانه متعلق به قرن هفدهم میلادی که به آنها مانتو گفته می شده است، وجود دارد.

اغلب مانتوهای قدیمی سبک اروپایی که در موزه‌های بزرگ به نمایش گذاشته شده اند، مانتوهای رسمی هستند که استفاده از آنها به عنوان نوعی پوشش رسمی در دادگاه‌ها متداول بوده است. علی‌رغم این که امروزه به پوشش‌های بسیار زیبا و گران قیمت که به عنوان جزئی از لباس روی لباس‌های شب و لباس‌های مهمانی پوشیده می شود، مانتو گفته می شود.

به نظر می رسد نام آنچه امروز در بسیاری از کشورهای اسلامی به عنوان مانتو از آن استفاده می شود نیز برگرفته از نام همین لباس‌هایی باشد که قدمتی کهن در تاریخ کشورهای اروپایی دارد.

از آنجا که در گذشته دوخت این نوع لباس‌ها به مهارت خاصی نیاز داشت، بنابراین دختران جوان نمی توانستند همچون دیگر مهارت‌ها این کار را نیز از مادر خود بیاموزند. از سوی دیگر معمولاً برای دوخت این نوع لباس‌ها از پارچه‌های نفیس و گرانبه‌تری استفاده می شد و به این ترتیب دوخت مانتو به عنوان یک حرفه تخصصی شناخته شده و از آن پس به افرادی که در دوخت لباس‌های زنانه و بویژه مانتو تخصص داشتند، خیاط زنانه دوز گفته شد.

با تغییرات و تحولات چشمگیری که در سبک لباس پوشیدن افراد به وجود آمد، محدودیت‌های بسیاری در این زمینه ایجاد شد و لباس سنتی بتدریج به دست فراموشی سپرده شد و تنها ردپایی از آنها در موزه‌های هنری بزرگ به جای ماند [۴].

تن‌پوش زنان مرفه و درباری در دوره صفوی بستگی به مقام و ثروت همسران شان داشت در ظاهر در یک عنصر اصلی تن‌پوش با هم تفاوتی نداشتند و آن چادر بود که سر تا پای آنان را می پوشاند البته جنس چادرهای آنان نیز متفاوت بود و بستگی به منصب همسران شان داشت. و چون زیر فشار مقامات عالی رتبه و منتفذ بودند آزادی‌های نسبی که در عهد مغول به دست آورده بودند از دست دادند ولی اجزاء اصلی پوشاک زنان عادی از هر طبقه‌ای که بودند تقریباً یکی بود با اختلاف جزئی در جنس پارچه و تزییناتی که برای آن قابل بودند.

با مقایسه مینیاتورها با آن چه که سیاحان در سفرنامه‌های خود شرح داده و تصاویری از آنها ارائه کرده‌اند، می توان به اجزاء اصلی تن‌پوش زنان در این دوره پی برد. به استناد سفرنامه‌ها و کتب تاریخی و هم چنین دیوار نگاره‌ها و مینیاتورها باید یادآور شد که زنان ثروتمند این دوره از پارچه‌های نفیس با نقش‌های بدیع و تزیینات ویژه برای تن پوش خود استفاده می کردند شیک پوشان به سبک‌های اروپایی لباس می پوشیدند وزن‌ها در خلوت حرم، تن‌پوش‌های تنگ با یقه‌باز و بی آستین (دکولته) و چیندار که از زیر آستین‌های بلند دیده می شد، به تن می کردند. [۲]

تحلیل نوع پوشش در دو دوره ایلخانی و صفوی

حکومت ایلخانان بعد از تصرف چنگیزخان مغول شکل گرفت. در لباس‌های دوره ایلخانان یک ویژگی همیشه به چشم می خورد، پاپوش‌های ساق بلند می باشد که نمونه‌ای از نوع لباس‌های مغولان در آن سرزمین است. نوع لباس و تزیینات به کار رفته در دوره ایلخانان مختص فرهنگ مغولستان و ایران بوده و و از فرهنگ خالص ایرانی سرچشمه نگرفته است.

اما در دوره صفویه نوع پوشش با فرهنگ ایران سازگارتر است و از نوع لباس، رنگ و جنس لباس همه از مختصات فرهنگ و تمدن ایران است. نوع تزیینات و رنگ‌های به کار رفته در لباس دوره صفوی برگرفته از فرهنگ اسلامی - شیعی و ایرانی دوره صفوی است. شما می توانید نقوش اسلیمی را در تزیینات لباس دوره صفویه به وفور مشاهده نمایید در حالی که از این نقوش در لباس‌های دوره ایلخانی به ندرت استفاده می شده است.

فرهنگ صفوی اوج هنر اسلامی ایرانی در دوره خود است که نشان دهنده علاقه شاهان صفوی به فرهنگ اسلامی و استفاده از این فرهنگ در انواع مختلف هنر مانند معماری، خوشنویسی، نقاشی و ... است.

مانتو

روپوش نسبتاً بلندی که بر روی البسه دیگر پوشیده می شود. [۳]

مانتو یا روپوش، لباس گشادی است که روی لباس‌های دیگر پوشیده می شود. امروزه مانتو در ایران کارکردهای اداری، فرهنگی، مذهبی و حتی سیاسی دارد. برای پوشیدن مانتو باید خصوصیات و شرایط را کاملاً در نظر گرفت، از قبیل رنگ، فرم، طرح و کارکردهای خاص آن و شرایط محیطی. طرح و مدلی که انتخاب می شود باید تناسب

روند کار عملی پروژه

اتوذهای اولیه

شناسی و مرتبط با موضوع انتخاب شده است که به قرار زیر است. در این مدل‌ها سعی شده اصول زیبایی‌شناسی و مرتبط بودن طراحی مشهود باشند. در طراحی مانتوها سعی شده به روز بودن و سلیقه جوانان امروزی در نظر گرفته شود.

برای این پروژه ۶۳ طرح اولیه اتود زده شد، که در این بین ۸ طرح به عنوان کار نهایی انتخاب شد. رنگ‌ها و مدل‌های به کار رفته در این مانتو براساس موضوع و حس زیبایی

شکل ۱- نمونه اتوذهای اولیه

دوخت‌های نهایی

مدل شماره ۱

رنگ این مدل مانتو بنفش یاسی (بنفشی که به صورتی می‌زند) جنس این پارچه مخمل است. این رنگ از نقاشی‌های دوره صفویه گرفته شده است. مدل این مانتو به شکل زیر است که شال دور گردن آن خردار است. پارچه مخمل از پارچه‌های رایج دوره صفوی است. این شال که به صورت خز است از لباس شاهان صفوی که یقه‌های آن خز داشته گرفته شده است. یقه گرد بودن مانتو نیز با الهام از نمونه آثار دوران صفوی بوده که بیشتر به صورت ساده بوده است.

شکل ۴- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۳)

مدل شماره ۴

رنگ این مانتو سبز و جنس پارچه آن مخمل است. مدل این مانتو ترکیبی است از مانتو و جلیقه که خرج کار این مانتو سبز و طلایی است. نقوش به کار رفته در این مانتو گرفته شده از طرح‌های صفوی است. رنگ سبز انتخاب شده با الهام از تابلوی بزم عاشقان می‌باشد و نقوش اسلیمی به کار رفته در تابلو الهام‌بخش طراحی نقوش مانتو بوده است.

شکل ۲- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۱)

مدل شماره ۲

رنگ این مدل مشکی است و خرج کارهای آن از رنگ فیروزه‌ای و طلایی است. جنس پارچه مخمل است. مدل این مانتو گرفته شده از لباس‌های عهد صفوی است و طرح به کار رفته در آن هم از نقوش دوره صفویه است. نقوش به کار رفته در مانتو با الهام از اسلیمی‌های روی سپر سرباز زرد پوش (که در تصویر مشاهده می‌شود) بوده است.

شکل ۵- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۴)

مدل شماره ۵

جنس مانتو از فوتو بنفش - خرج کار این مانتو هم بنفش و ترمه طلایی است. این مانتو دو پیلی دارد همراه با دو تکه جلیقه. رنگ و مدل مانتو برگرفته از دوره صفوی است. رنگ مانتو برگرفته از رنگ لباس شخص نشان داده شده در تابلو و مدل پیلی مانتو بر اساس لباس همین شخص می‌باشد.

شکل ۳- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۲)

مدل شماره ۳

جنس پارچه فوتو پالتویی. رنگ مانتو زرشکی و پایین مانتو به صورت چهل تکه تزیین شده است. مدل این مانتو مثل مانتوهای دیگر از دوران صفوی اقتباس شده است و رنگ این مانتو هم از همان دوران. خرج کار این مانتو برگرفته از گوشه‌ای از آلاچیق تابلوی دو حکیم متنازع است. چند تکه بودن مانتو نیز برگرفته از مشبک‌ها و نرده‌های به کار رفته در تابلو است.

شکل ۶- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۵)

مدل شماره ۶

یقه شخص نشان داده شده در تابلوی زیر (با لباس آبی) می‌باشد و همچنین خرج کار از نوع پیچش گیاهان الهام گرفته شده است.

شکل ۸- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۸)

نتیجه گیری

در این تحقیق با بررسی پوشاک دوره‌های قبل از اسلام و بعد از اسلام و به خصوص دوره‌ی صفویه، دریافتیم که البسه دوره‌ی صفویه از غنای بالایی در طرح و رنگ برخوردار است و برای استفاده در طراحی بسیار عالی می‌باشد. پوشاک دوران صفویه طرح‌های بسیار زیبایی نسبت به دوره‌های دیگر داشته و به فرهنگ ایرانی بسیار نزدیک بوده. پارچه‌های آن‌ها از لطافت، ظرافت و زیبایی خاصی برخوردار بوده و در طرح لباسشان نیز ظرافت خاصی وجود داشت و به خوبی می‌شود از این طرح‌ها در طراحی ماتو استفاده کرد. و این که با توجه به تغییر و تحولات سریع مد ولی هنوز می‌توان از پوشاک تمام دوره‌ها به خاطر غنای بالا و دارا بودن فرهنگ ایرانی در طراحی لباس استفاده کرد.

در این پروژه سعی شد که از این نوع خصوصیات ویژه (رنگ لباس‌ها - جنس پارچه‌ها - پیچش بعضی قسمت‌های لباس مثل سر بند و شال کمر) در طراحی ماتو و از جنسیت پارچه‌ی ماتو، در لباس‌ها استفاده کرده و برای بهتر نشان دادن پوشاک دوران صفویه از یک سری تزئینات این دوران در لباس‌ها بهره گرفته و به زیبایی لباس‌ها افزوده شد.

پی‌نوشت

۱- * دانشجوی کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، دانشکده هنر، گروه طراحی پارچه و لباس، یزد، ایران، alemalhoda@gmail.com

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، دانشکده هنر، گروه طراحی پارچه و لباس، یزد، ایران

۳- مدرس دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، دانشکده هنر، گروه طراحی پارچه و لباس، یزد، ایران

منابع

۱. ولس، آنتونی، (۱۳۸۵)، شاه عباس و هنرهای اصفهان، ترجمه احمد رضا نقاش، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران.
۲. بارشاطر، احسان، (۱۳۸۲)، پوشاک در ایران زمین، ترجمه پیمان متین، انتشارات امیرکبیر، دانشنامه‌ی ایرانیکا.
۳. www.loghatnameh.com
۴. www.aftab.ir

رنگ این ماتو آبی است و جنس مخمل. یقه‌های این ماتو غیر قرینه است. خرج کار این ماتو از رنگ آبی و ترمه طلایی است. نقوش تکه ای آن هم برگرفته از دوره صفوی است. شخص نشان داده شده در تصویر زیر که قسمتی از تابلوی نقاشی نوشابه اسکندر از روی صورتش می‌باشد الهام‌بخش انتخاب رنگ و طراحی این مدل بوده است. همچنین پیچ اطراف درخت نیز در طراحی یقه و خرج کار مد نظر بوده است.

شکل ۷- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۶)

مدل شماره ۷

از رنگ بنفش و مدل سازی سرشانه و جلوی آن سنتی است. پارچه خرج کار آن هم بنفش و ترمه طلایی است. جنس پارچه از مخمل است. از پارچه‌های عهد صفویه. سر آستین آن هم مدل دار است. خرج کار این مدل بر اساس نقوش زین اسب نشان داده شده در تصویر زیر می‌باشد.

شکل ۸- نمونه الهام گرفته شده و اتود تأیید شده برای مدل شماره (۷)

مدل شماره ۸

پارچه ماتو از جنس پارچه مخمل مشکی است. خرج کار آن از پارچه راه راه رنگی و با نقوش سنتی است. مدل سازی بالاتنه از خطوط منحنی الهام گرفته شده است. از خطوط بسیار استفاده شده در هنر اسلامی است. هم رنگ و جنس پارچه برای دوران صفوی است که در نقاشی‌ها و یادداشتهای برجای مانده ذکر شده است. مدل یقه بر اساس